

L I E T U V O S

ARCHEO*logija* 32

Lietuvos archeologijos draugija
Lietuvos istorijos institutas
Klaipėdos universitetas

L I E T U V O S

ARCHEO*logija* 32

VILNIUS 2007

DAR KARTĄ APIE ŠERNŲ KAPINYNĄ A. BEZZENBERGERIO PUBLIKACIJOS IR UŽRAŠU DUOMENIMIS

RASA BANYTĖ-ROWELL

Straipsnio autorė išanalizavo A. Bezzengergerio 1892 metų publikaciją, skirtą Šernų kapinyno Klaipėdos apylinkėse kasinėjimams. Čia pristatomos grafinės radinių išsidėstymo Šernų radimvietėse (Fundstellen) rekonstrukcijos, padarytos remiantis teksto duomenimis apie nuotolius tarp radinių ir jų koordinates, nurodytais A. Bezzengergerio straipsnyje. Tokie rekonstrukciniai planai leido atskirti įkapių kompleksus nuo kitokio pobūdžio radinių grupių. Taip pat remiantis šiais planais buvo sudaryti įvairių radimviečių pasiskirstymo ir radinių tipų paplitimo kapinyno erdvėje planai. Buvusio Prussia muziejaus ir Prūsijos senovės draugijos archyvu palikime, kuris dabar saugomas Prieistorės ir ankstyvosios istorijos muziejuje Berlyne, išliko A. Bezzengergerio daryti kasinėjimų Šernuose brėziniai ir užrašai. Autorė lygina duomenis, pateiktus A. Bezzengergerio publikacijoje, ir užfiksuojuosius lauko tyrinėjimų užrašuose, atkreipdama dėmesį į kasinėjimų metu naudotas koordinacių sistemas ir paskelbtosios publikacijoje skirtumus.

Reikšminiai žodžiai: Šernų (vokiškai Schernen) kapinynas, archeologijos istorija, A. Bezzengergeris, archeologinės medžiagos interpretacija.

The author of present article made a thorough analysis of A. Bezzengerger's 1892 publication containing the results of excavations in Šernai-cemetery (Klaipėda district). Here we present graphical reconstructions of the layout of finds in Šernai Fundstellen, made on the basis of text data about coordinates and distances between finds as recorded in Bezzengerger's publication. These reconstructed plans allow us to distinguish the grave-sets out of other find-groups. On the basis of ground of the latter data plans have been drafted of the distribution of various groups of Fundstellen and find-types. The remains of the archive of the former Prussia-Museum in Königsberg and the Altertumsgesellschaft Prussia kept know in Museum für Vor- und Frühgeschichte in Berlin contain sketches and notes from explorations in Šernai in 1891. The author of present article compares the data from the Šernai-publication of 1892 and field records, indicating differences in references about the distances related to axes used by Bezzengerger during excavation and afterwards, when publishing the data from Šernai.

Keywords: Šernai (former Schernen) cemetery, history of archaeology, A. Bezzengerger, interpretation of archaeological data.

IVADAS

Šernų kapinynas, esantis Klaipėdos apylinkėse, kairiajame Minijos upės krante – žymus archeologijos paminklas, kurio radiniai jau daugiau kaip šimtmetį naudojami moksliiniams tyrimams. Šernų girininkija, karčema, miškas Rytų Prūsijos vokiškoje administracinėje sistemoje buvo įvardijami kaip *Schernen*. Dažniausiai šiuo vardu kapinynas žinomas užsienio archeologų darbuose, nes taip

buvo vadintamas A. Bezzengergerio, 1891 m. kasinėjusio Šernų kapinyną, publikacijoje (Bezzengerger, 1892). 1905 m. gruodžio 1 dienos surašymo duomenimis, Šernų girininkijos dvaro seniūnijoje (*Schernen Forstgutsbezirk*), kuris priklausė Gelžinių valsčiui (*Gellszinnen Amtsbezirk*), būta tik 8 gyventojų (Vileišis, 1935, p. 227). Šernų seniūnijoje kaimo nebuvo. Greta girininkijos, kitoje svarbaus kelio Pėžaičiai–Klaipėda pusėje, veikė karčema. Abiejų ūkinėjų vienetų pastatai išliko iki

šių dienų. Ypač džiugina tai, kad toje pačioje vietoje yra įsikūrusi šiandieninė Šernų girininkija, medinis karčemos pastatas tebestovi, o Jame veikia maža kaimo krautuvė.

Šernų girininkijos valdose XIX amžiuje buvo žinomos trys archeologinės vietovės: kapinynas, žalvario amžiaus skulptūrėlės radimvietė ir Šernų pylimai (Hollack, 1908, p. 143). Jos išsidėsčiusios Šernų miške gana toli viena nuo kitos. Šernų žalvarinės skulptūrėlės radimvietės schema į ŠV nuo karčemos ūkio buvo pateikta Prūsijos senovės draugijai kartu su radimo aplinkybių aprašymu. Vienas dokumentas, surašytas *Altertums-Gesellschaft Prussia* blanke, yra saugomas Berlyno prieistorės ir ankstyvosios istorijos muziejaus archyve (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 182). Pastaruoju metu Šernų statulėlei skirtame straipsnyje Agnė Čivilytė plačiai apžvelgia tiek jos radimo aplinkybes, tiek kilmę (Čivilytė, 2007). Šernų archeologinių paminklų tyrinėjimų ir jų išgarsinimo istorija susijusi su A. Bezzenbergerio veikla. Šio įvairiapusio mokslininko darbai ir archeologiniai tyrinėjimai bei ryšiai su vietiniais XIX a. pab.–XX a. pradžios buv. Klaipėdos krašto kultūrininkais yra plačiai ir nuodugniai aptarti Lino Tamulyno darbuose. Juose yra duomenų apie pirmuosius archeologinius radinius Šernuose 1866 m., apie Lébartą, vėliau Šilutės dvarininko H. Scheu įnašą organizuojant kasinėjimus Šernų kapinyne, apie A. Bezzenbergerio 1891 m. vykdytų kasinėjimų apimtį ir medžiagos publikavimo principus bei vertę, apie tai, kiek vertingos medžiagos archeologijos istorijai galima rasti A. Bezzenbergerio ir H. Scheu laiškuose (Tamulynas, 1998a, p. 252, 254–257, 261, 276; Tamulynas, 1998b, p. 38; Tamulynas, 1999, p. 384, 389).

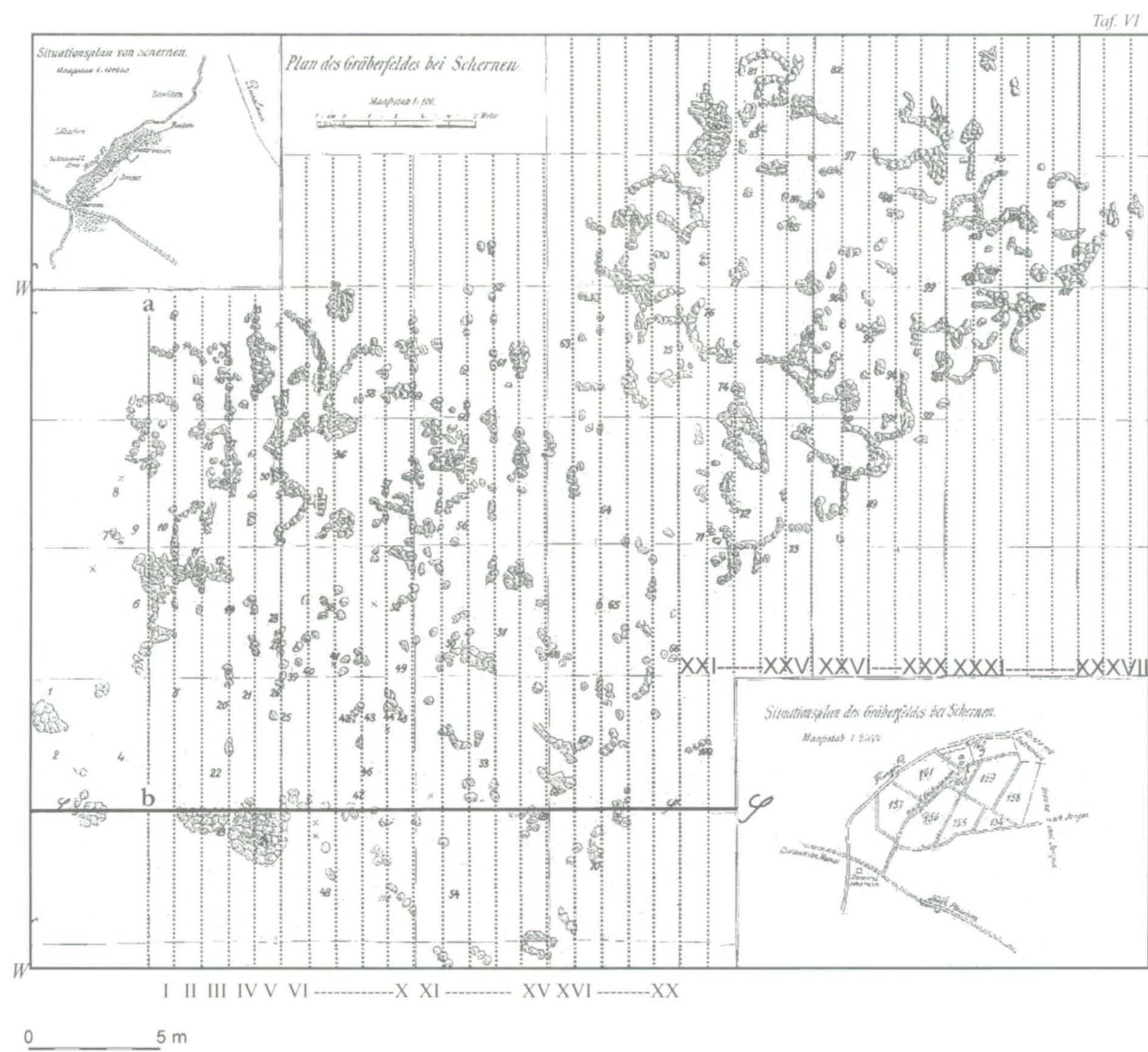
Šio straipsnio tikslas yra paskelbti autorės atliktą A. Bezzenbergerio straipsnio apie 1891 me-

tų kasinėjimus Šernų kapinyne (Bezzenberger, 1892) teksto ir iliustracijų analizę. Tai buvo reikalinga siekiant įvertinti kapinyno medžiagą kaip sistemintus duomenis, kurioje atispindėtų kapinyno chronologinės fazės pagal būdingus radinių kompleksus, taip pat tam tikri laidosenos dėsningumai. Teksto duomenys apie kiekvieną radimvietę buvo pavaizduoti grafiškai, o vėliau sudaryti radinių tipų paplitimo tyrinėtuose plotuose planai, kurių pagrindu tapo A. Bezzenbergerio paskelbtas akmenų vainikų ir radimviečių planas (Bezzenberger, 1892, Taf. VI) (1 pav.). Rekonstrukcinis darbas buvo atliktas ruošiant daktaro disertaciją, joje radinių paplitimo planai buvo pateikti kaip galutinis rezultatas (Banytė Rovell, 2001š). 2006 m. rugpjūčio mėn. Berlyno prieistorės ir ankstyvosios istorijos muziejaus archyve (*Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Museum für Vor- und Frühgeschichte*) autorei susipažinus su saugoma *Schernen* byla (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1)¹. A. Bezzenbergerio publikacijos duomenys lygintini su rankraštinių kasinėjimų duomenimis. Šiame straipsnyje apžvelgiama šios bylos vertė, papildant ar pervertinant duomenis, žinomus iš A. Bezzenbergerio straipsnio.

A. BEZZENBERGERIO TEKSTO PAVERTIMO GRAFINIAIS DUOMENIMIS METODAI

A. Bezzenbergeris, aprašydamas radimviečių (*Fundstelle*) turinį, nurodė atstumus nuo pasirinktų atskaitos taškų: vakariniame tyrinėjimų pakraštyje jis išvedė liniją W, o jai statmenai – liniją S. Šios linijos pažymėtos plane VI (*Taf. VI*). Atskirų radinių ar jų grupių vieta plane buvo nurodoma atstumais nuo W ir S linijų, todėl tuos duomenis

¹ Autorė dėkoja Berlyno prieistorės ir ankstyvosios istorijos muziejui už Šernų bylos kopijas ir leidimą publikuoti jos duomenis; asmeniškai Dr. Christine Reich – už visokeriopą pagalbą susipažstant su muziejumi ir jo archyvu bei fondais; archyvo darbuotojui p. H. Wieder – už pagalbą *Prussia-Archiv* skyriuje.

1 pav. A. Bezzembergerio paskelbtas 1891 metų kasinėjimų Šernų kapinyne planas (Bezzemberger, 1891, Taf. VI) ir jame punktyri-nėmis linijomis šio straipsnio autorės nubrėžtos romėniškais skaičiais pažymėtos juostos, kuriomis buvo padalyti plotų brėžiniai A. Bezzembergerio lauko užrašuose. Linija a–b buvo nurodyta kaip pirminė tyrinėjimų pradžioje.

buvo įmanoma pateikti milimetriniai popieriuje masteliu 1:20, t.y. padidinant 5 kartus tyrinėto ploto planą, palyginti su A. Bezzembergerio publikuotu brėžiniu. Radinių grafinis perkėlimas leido patikslinti atstumą tarp atskirų radimviečių ir galimas sasajas. A. Bezzembergeris nurodė radinių gylį. Tie duomenys taip pat padėjo stratigrafiškai atskirti įkapes ir aukštesniame lygyje atsidengusius radinius, pavyzdžiui, kai kurias keramikos šukes ar pavidelius arklių dantis, kurie sietini su senojo

kapyno paviršiaus lygiu. Originalus akmenų konstrukcijų planas *Taf. VI* nėra informatyvus, siekiant nustatyti Šernų kapų įkapių dėjimo tvarką. Skaitant straipsnį aiškėja, kad į planą įtraukt i ne visi Šernų kapyno akmenys, nes kai kur jie gulėjo keliais sluoksniais. A. Bezzembergerio planas *Taf. VI* neatspindi nei kapų duobių, nei kitokio pobūdžio radimviečių stratigrafijos. Tyrinėtojas kai kur straipsnyje pamini, kad radiniai buvo rasti peleningoje, degėsingajoje žemėje ar švariame smėlyje,

tačiau nenurodomas skirtingo užpildo dėmių formos ir radinių padėties santykis *in situ*. Greičiausiai dėl didžiulės darbų apimties ir nepatyrimo kasinėjant tokiu tipo laidojimo paminkląjis pateikė duomenis apie įvairių kapyno sluoksnių užpildymą pelenais ir degėsiais, akmenų sudėjimo būdus ir įkapių padėtį atsietus vieną nuo kito.

Besalygiškai pasikliauti A. Bezzenbergerio nurodytų koordinačių nuo W ir S tikslumu negaliame – Šernų kapynas buvo stratigrafiškai sudėtingas paminklas, taigi apie 800 m² tyrimas nuo rugpjūčio 21 iki rugsėjo 5 dienos negalėjo būti itin preciziškai fiksuojamas. Perkeliant nuorodas pa- stebėta, kad kai kuriais atvejais vieni tos pačios radimvietės radiniai buvo susieti su koordinačių sistema individualiai, o kiti – kaip grupė, todėl vienų įkapių išsidėstymas yra tikslesnis, o kitų apytikslis.

Grafinė rekonstrukcija suteikė nemažai naujų duomenų, kurių skaitant tekštą būtų neįmanoma iš karto išidėmėti ir įvertinti. Simboliais pažymėtų radinių perkėlimas į A. Bezzenbergerio nurodytą vietą pagal radimo gylį ir išsidėstymo tvarką kiekviename 5×5 m dydžio kvadrate leido susisteminti kapyno medžiagą tokiomis pakopomis:

1. Įvertinamas radimviečių turinys ir pagal tai išskiriama, kurios laikytinos a) žmonių kapais; b) arklių ar jų kūno dalių aukomis; c) pavienių arklio dantų radiniais; d) pavienių lipdytų šukių radiniais; e) atsitiktiniais kapyno laikų dirbiniais, rastais netoli žemės paviršiaus; f) kitų rūšių gyvulių kaulų radimvietėmis (tarp jų daugiausia yra naujuju laikų); g) naujuju laikų dirbiniais, kilusiais iš buv. *Peterischken* sodybos aplinkos. Suprantama, kad radinių grupių tarpusavio santykių interpretacija yra tam tikru lygiu subjektyvi, tačiau didžiąją dalį duomenų buvo galima sugrupuoti, remiantis objektyviais kriterijais. Pavyzdžiui, akivaizdu, kad arklio dantis, rastas F. 15, 0,34 m gylyje, negalėtų būti siejamas su kapo radiniu. Tai – senojo kapyno paviršiaus ar akmenų konstrukcijų lygyje atidengtas radinys. Pavieniai arklio dantys randami

Vakarų Lietuvos kapynuose su akmenų vainikais ne tik kapų duobėse, bet ir sluoksniuose tarp jų. Tai, matyt, kolektyvinio arklių/žirgų/ aukojimo kapyno erdvėje išdava. Verpstukas iš F. 80, rastas 0,12 m gylyje virš akmenų (Bezzenberger, 1892, p. 162), laikytinas atsitiktiniu radiniu.

2. Pagal radinių lokalizaciją kiekvienoje radimvietėje ir jos nuotoli nuo gretimų radimviečių nustatomas kai kurių jų tarpusavio ryšys, t.y. galima jų priklausomybė vienam kapui arba papildomu įkapiu ar arklio aukos, A. Bezzenbergerio išskirtų kaip atskira radimvietė, ryšys su gretima radinių grupe, kuri vertintina kaip kapas. Arba atvirkščiai – vienoje radimvietėje buvo aprašytos radinių grupės, kurios gali būti vertintinos kaip žmogaus kapas ir arklio auka (F. 50, 53, 54, 95) arba dviejų mirusiuju įkapių (F. 50, 54, 61?). Autorės sudarytas planas, įvertinant, kokios Šernų radimvietės priskirtinos žmonių kapams, o kurios arklių ar jų kūno dalių aukoms, yra pateiktas straipsnyje, kuriame aptariami Baitų ir Šernų kapynuose rasti vyrių kapai su ginklais (Banytė-Rowell, 2007).

3. Pagal dirbinių išsidėstymo tvarką vienoje radimvietėje, įkapių pobūdį, nežymias mirusiuju griaučių liekanas kai kuriais atvejais buvo įmanoma rekonstruoti mirusiuju orientavimo kapo duobėje kryptis bei kai kurias laidosenos ypatybes.

Dviejų radimviečių planų rekonstrukcijas norėčiau pateikti kaip pavyzdžius, t.y. apie radimviečių 22 ir 23 (F. 22, 23) įkapių išsidėstymą pagal A. Bezzenbergerio nuorodas. Atidengus gausesnį įkapių kapą, buvo matuojamas kai kurių radinių atstumas nuo pietų ir vakarų ašių, o kai kurių vieta nurodoma pagal nuotoli ir jo kryptį nuo vieno radinio iki kito. Tokiu būdu tekste nurodomos absolitinės arba mažiau tikslios santykinės radinių koordinatės, todėl rekonstruojant įkapių išsidėstymą verta pasižymeti, kurie atskaitos taškai parinkti yra pagal nuotolius nuo linijų W ir S, o kurie nuo kitų radinių (2 pav.). Radimvietės aprašymas (Bezzenberger, 1892, p. 151–152) pradedamas smulkiais radinukais – 1,0 m gylyje rastu

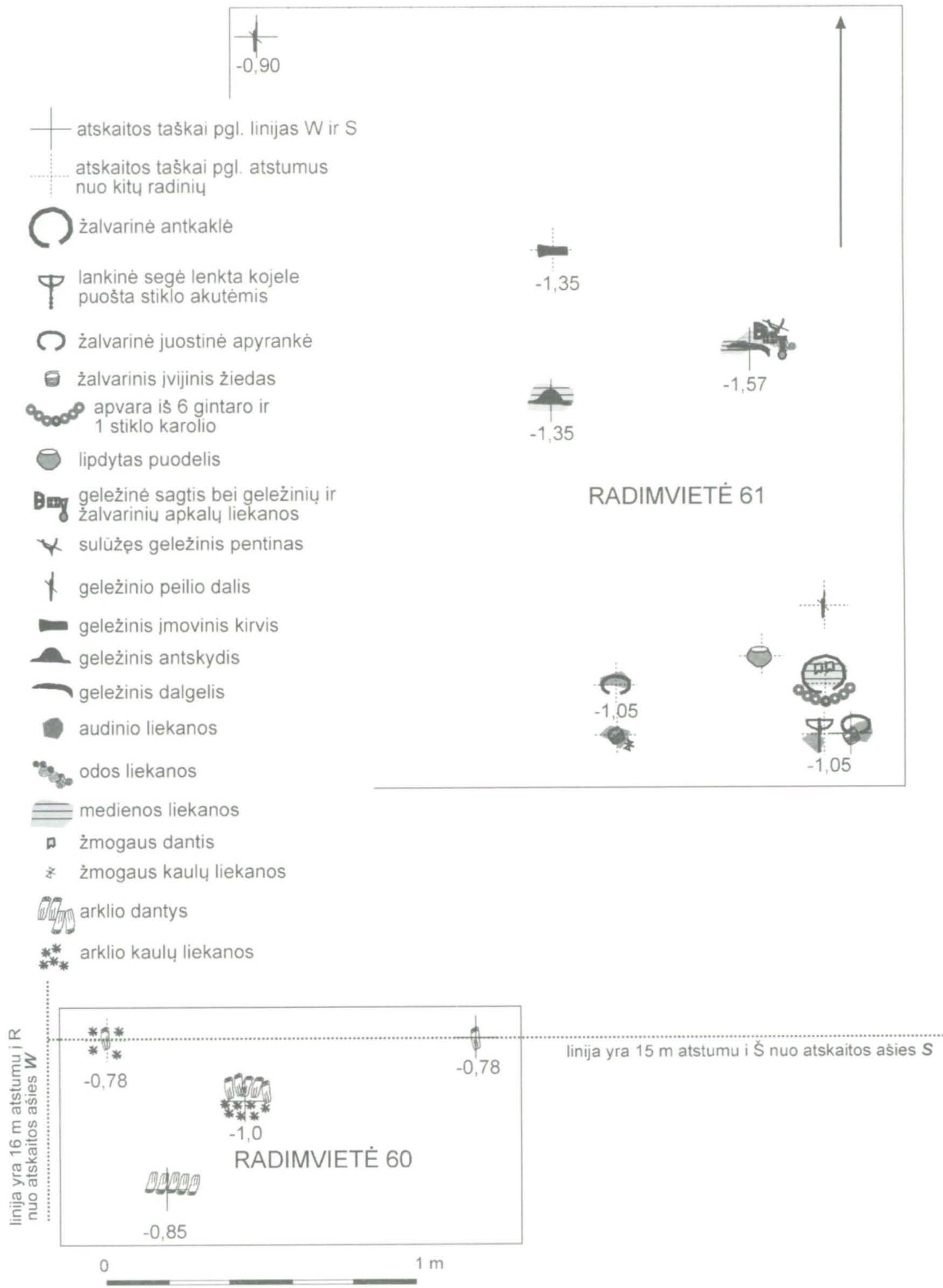

2 pav. Radinių išsidėstymo Šernų kapyno radimvietėse F. 22 ir F. 23 rekonstrukcija pagal A. Bezzengergerio straipsnyje (1892) nurodytas koordinates ir nuotolius. R. Banytės-Rowell brėž.

žalvariniu kilpiniu kabučiu ir įvijėle. Tame pačiame gylyje netoli ese (pagal nuorodas atstumais į ŠR iš ŠV) atsidengė dar dvi nedidelės smulkių puošybos detalių grupės bei šukės. Toliau vėl nurodomos absoluitinės radinių koordinatės: 0,80 m gylyje gulėjusios įvijinės apyrankės ir greta – geležinių varpelių formos kabučių, žalvarinių žiedų-kabučių bei įvijėlių vėrinio dalis (Bezzenberger, 1892, Taf. IX:14). Šalia šių radinių būta audinio ir tarsi odos liekanų, keramikos šukės ir žmogaus kaulų dalelių. Po to rašoma, kad toliau į šiaurę ant išlikusio medienos pagrindo fragmento, 0,75 m gylyje, rastas įvijinis žiedas su piršto kaulo liekana. Pažymima, kad kiek toliau nuo jo šiaurės link, bet jau 1,05 m gylyje, būta vieno žiedelio-kabučio. Dar 13 cm šiauriau, bet 14 cm aukščiau nei pastarasis kabutis, buvo atidengta žalvariu puošta kepurėlė, kuri, anot A. Bezzenbergerio, labai panaši į rastą radimvietėje 10 (*F. 10*) (Bezzenberger, 1892, Taf. XIII). Aplink kepurėlę rasta medienos, virš jos – odos liekanų. Kepurėlėje išlikusi 8 metų vaiko (mergaitės) kaukolė, po jos liekanomis atsidengė trys žalvarinės antkaklės viela apsuktu lankeliu (Bezzenberger, 1892, Taf. IX:2). Prie jų užsegamujų dalių rasta audinio ir odos liekanų. Po apatiniu žandikauliu, mirusiosios kaklo srityje, atsidengė maža dviejų gintaro karolių ir vienos įvijėlės apvara. Visų šių radinių išsidėstymo tvarka ir šalia rastos griaucių liekanos rodo, kad mirusioji kape paguldyta galva į šiaurės–šiaurės rytų pusę. Smulkiau aprašės kepurėlės ir antkaklių bei kaukolės padėti, A. Bezzenbergeris, be pastarųjų radinių, išvardija didelę kitų papuošalų grupę. Pradėdamas sakinius žodžiais „be to“ (*außerdem*) ir „toliau“ (*weiter*), jis vardija tris lankines seges lenkta kojele, vieną rozetinę sege, geležinius varpelius su žalvariniais žiedais-kabučiais bei įvijėlėmis, pavienius kilpinius kabučius ir plokšteles-spurgelius, žalvarinę apskritą plokštelę su kiauryme, mažą šukelę, įvijinę apyrankę ir įvijinį žiedą su kaulukais jų viduje (Bezzenberger, 1892, Fig. 11, 12 Taf. VIII links. (kairėje): 3, 4, IX:9, 14). Ant segių rasta audinio likučių. Pastarųjų radinių tarpusavio išsidėstymas neaiškus, tačiau visą grupę ga-

lima numanyti buvus kažkur krūtinės srityje, į pietus nuo antkaklių. Greičiausiai visa ši radinių grupė buvo iškelta kartu su žemėmis, vietoje jų nepreparavus. Tokį kasinėjimą metodą patvirtina L. Tamulyno atlikta A. Bezzenbergerio ir H. Scheu laiškų teksto analizė (Tamulynas, 1998a, p. 256). Galiausiai nurodoma panašiame gylyje (apie 0,91 m?), „22 cm į ŠR nuo šitos vietas“, pavienių kepurėlės plokštelių-spurgelių sankaupa, varpelių ir žiedo fragmentas bei skylėto molinio indo šukė. Nagrinėjant visų šių radinių išsidėstymo planą ir gyli, galima daryti prielaidą, kad ne tik mirusiosios galvos dangalas (kepurėlė) buvo puoštis žalvariu, bet ir kiti jos drabužiai buvo apsiūti dekoratyvinėmis detalėmis – žalvariniai ir geležiniai kabučiai bei įvijėliai. Mat šių papuošimų grupės atsidengė 0,80 m, 1,0 m gylyje, o tai rodytų, kad apsiaustas ar didelė skepeta galėjo būti puošti kabučiais tiek priekyje, tiek nugaros pusėje. Atskirame skirsnelyje aprašomas radimvietės 23 turinys žymiai kuklesnis – čia 1,10 m gylyje rastas lipdytas molinis puodas, „dengiamas akmenų“ (Bezzenberger, 1892, p. 153; Taf. XII:1). Pastarasis radinys, pagal nurodytas absoluitines koordinates jį perkėlus į rekonstrucinį planą, buvo nutolęs maždaug 2,10 m atstumu į pietus nuo *F. 22* kaukolės. Atsižvelgiant į A. Bezzenbergerio akmenų plano duomenis ir abiejų radimviečių lokalizaciją, galima daryti prielaidą, kad puodas simboliškai buvo padėtas po pietiniais *F. 22* kapo vainiko akmenimis, mirusios mergaitės kojūgalyje. Kita vertus, tai tik viena iš interpretacijos galimybių, kurioms įrodyti ar atmesti nepakanka duomenų – A. Bezzenbergeris tekste nekomentuoja stratigrafinio radimviečių santykio.

Tokiais pat teksto informacijos perkėlimo į brėžinį milimetriame popieriuje principais buvo rekonstruotas gretimų radimviečių 60 ir 61 planas (3 pav.). Radimvietės 61 skirsnelyje A. Bezzenbergeris pirmiausia apraše 1,05 m gylyje, pietinėje pusėje, rastus papuošalus, lipdytą puodelį bei peilio dalį (Bezzenberger, 1892, p. 158–159; Taf. VIII links:6, IX:4; X:9, XII:13). Prie antkaklės rasti

3 pav. Radinių išsidėstymo Šernų kapyno radimvietėse F. 60 ir F. 61 rekonstrukcija pagal A. Bezzenbergerio straipsnyje (1892) nurodytas koordinates ir nuotolius. *R. Bamytės-Rowell brėž.*

dviejų mirusiojo dantų likučiai ir greta jų pietus karolių apvara leidžia šią vietą laikyti mirusiojo galvos-kaklo sritimi. I V-PV nuo antkaklės rastas įvijinis žiedas su kauluku ir kitu kaulu žymės greta liudytu, kad mirusysis gulėjo galva į šiaurės rytus, viena ranka sulenkta ant pečių-krūtinės, o kita – pilvo srityje. Tai pačiai radimviete A. Bezzenbergeris priskyrė mažiausiai 0,90–1,0 m atstumu nuo antkaklės nutolusius į Š–ŠR geležinį antskydį, įmovinę kirvi, dalgelį, pentiną ir diržo (pentinui?) liekanas (Bezzenberger, 1892, Taf. VIII rechts (dešinėje):14, XI:11). Šios įkapės gulėjo 1,35 m ir 1,57 m gylyje. Pagal nurodytas koordinates pastarieji radiniai plane išsidėsto gana padrikai. Antskydžio vieta nurodoma ir pagal atstumą nuo peilio dalies prie antkaklės, ir pagal ašis W ir S. Tekste pastebima klaida – antskydį lokalizavus pagal ašių koordinates, jis yra nutolęs nuo peilio dalies mažesniu atstumu nei nurodyta publikacijoje, t.y. ne 1,77 m, o maždaug 1,10 m atstumu; dar vienas peilio fragmentas, rastas 0,90 m gylyje, tekste nurodomas buvęs į vakarus nuo papuošalų grupės, o pagal koordinates lokalizuojamas ŠV pusėje. Rekonstruotame F. 61 plane (3 pav.) matomos tarsi dvi radinių grupės. Publikacijoje minima, kad antskydis nuo peilio dalies prie antkaklės buvo atskirtas akmenų. Taigi galima manyti, kad radimviete 61 galėjo būti priskirti du kapai, tačiau, neturint duomenų apie kapų duobių formas, tai lieka prielaida. I pietvakarius nuo F. 61 radinių, 0,78–1,0 m gylyje, atsidengusios arklio dantų ir kitu neįvardytu arklio kaulų liekanos, kurios priskirtos radimviete 60, vertintinos kaip arklio (greičiausiai atskiru jo kūno daliu) auka (Bezzenberger, 1892, p. 158). Jei mirusysis iš F. 61 gulėjo galva į ŠR, tai ši arklio auka galėjo būti skirta jam, nors nebūtinai vienoje duobėje.

Ne visos radimvietės tokios turtingos, kaip F. 22 ar 61. Tam tikrai daliai radinių, kurie pagal radijimo gylį sietini su kapų duobių radiniais, neįmanoma nustatyti tikėtinos mirusiuju lyties pagal įkapių pobūdį. Pavyzdžiui, radimvietėse 5, 7, 16, 37, 41,

47 daugiau kaip metro gylyje buvo rasta tik pavienių lipdytinės keramikos šukų ar mažų geležies fragmentelių. Kad tai galėjo būti skurdžių kapų įkapės, liudija radimvietės 78 radiniai. Čia 1,20 m gylyje po akmenimis ir pelenais atidengta „gabalielis nesuaugusio žmogaus smilkinio“ ir lipdytos šukės (Bezzenberger, 1892, p. 161).

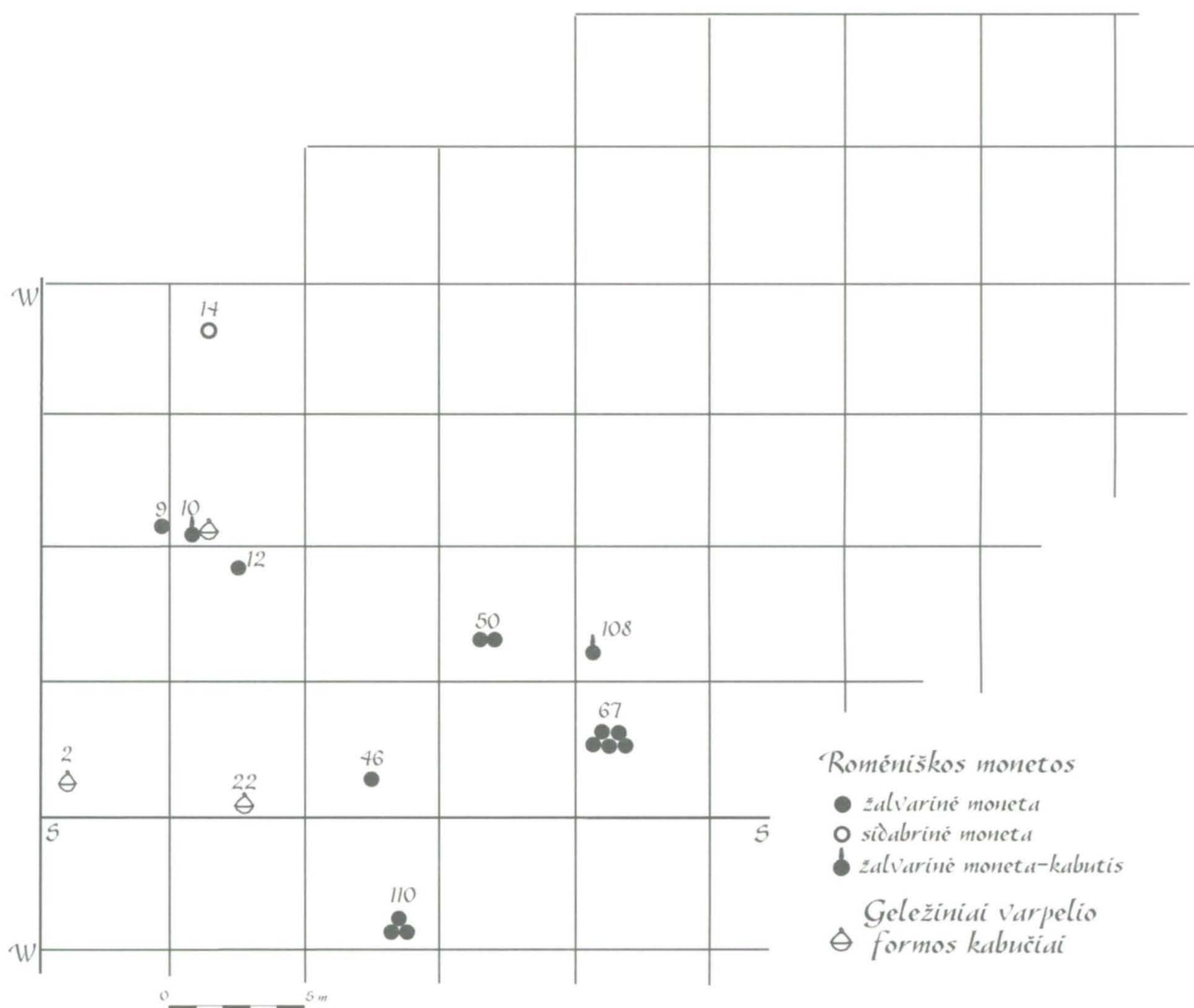
ŠERNŲ KAPINYNKO RADINIŲ TIPŲ PASISKIRSTYMAS PLANE IR KAPINYNKO CHRONOLOGIJA

A. Bezzenbergerio sudarytas planas *Taf. VI* turi didelę vertę, jo pagrindu sudarant dirbinių tipų pasiskirstymo ir paplitimo kapinyne planą, nustatant galimas chronologiškai artimas kapų grupes. Šio darbo autorei kapyno erdinės stratigrafijos duomenys buvo ypač reikalingi, siekiant įvertinti Šernų ir Baitų kapinynų, esančių Minijos pakrantėse 5 km atstumu vienas nuo kito, naudojimo laikotarių santykį. Šiam tikslui buvo sudaryta 15 įvairių radinių tipų pasiskirstymo Šernų radimvietėse lentelių, kuriose išskirtos ne tik įvairios papuošalų, ginklų, darbo įrankių grupės, bet ir pavienių gyvulių (daugiausia arklių) kaulų radimvietės, keramikos puodelių bei paskirų lipdytų šukų radimvietės (Banytė-Rovell, 2001š, pav. 50–65). Pastaruoju metu rengiant straipsnį apie ginkluotės komplektus Baitų ir gretimuose kapinynuose buvo paruoštas bendras Šernuose rastų ginklų, vyriškų darbo įrankių, diržų ar kamanų, kitų raitelio ir žirgo aprangos dalių pasiskirstymo kapyno erdvėje planas (Banytė-Rovell, 2007, Fig. 6). Kitų radinių planai bus paskelbti ruošiamoje spaudai R. Banytės-Rovell disertacijos publikacijoje. Žemiau trumpai pristatysiu tezes apie Šernų chronologiją, kurios buvo suformuluotos pagal dirbinių tipų erdinio pasiskirstymo ir jų kompleksų analizę (remiantis A. Bezzenbergerio publikacijos duomenimis).

A. Bezzenbergeris pastebėjo, kad vakarinė kapyno pusė, kurioje rasta romeniškų monetų, chrono-

4 pav. R
zenberg

nologi
rytų) –
lais, pr
ge žva
užkaba
le (Bez
zenbe
pereina
vidurin
anksty
rokai a
ta nei k

4 pav. Romėniškų monetų ir geležinių varpelių formos kabučių pasiskirstymas Šernų kapinyno radimvietėse (parengta pagal A. Bezzengerio straipsnio duomenis).

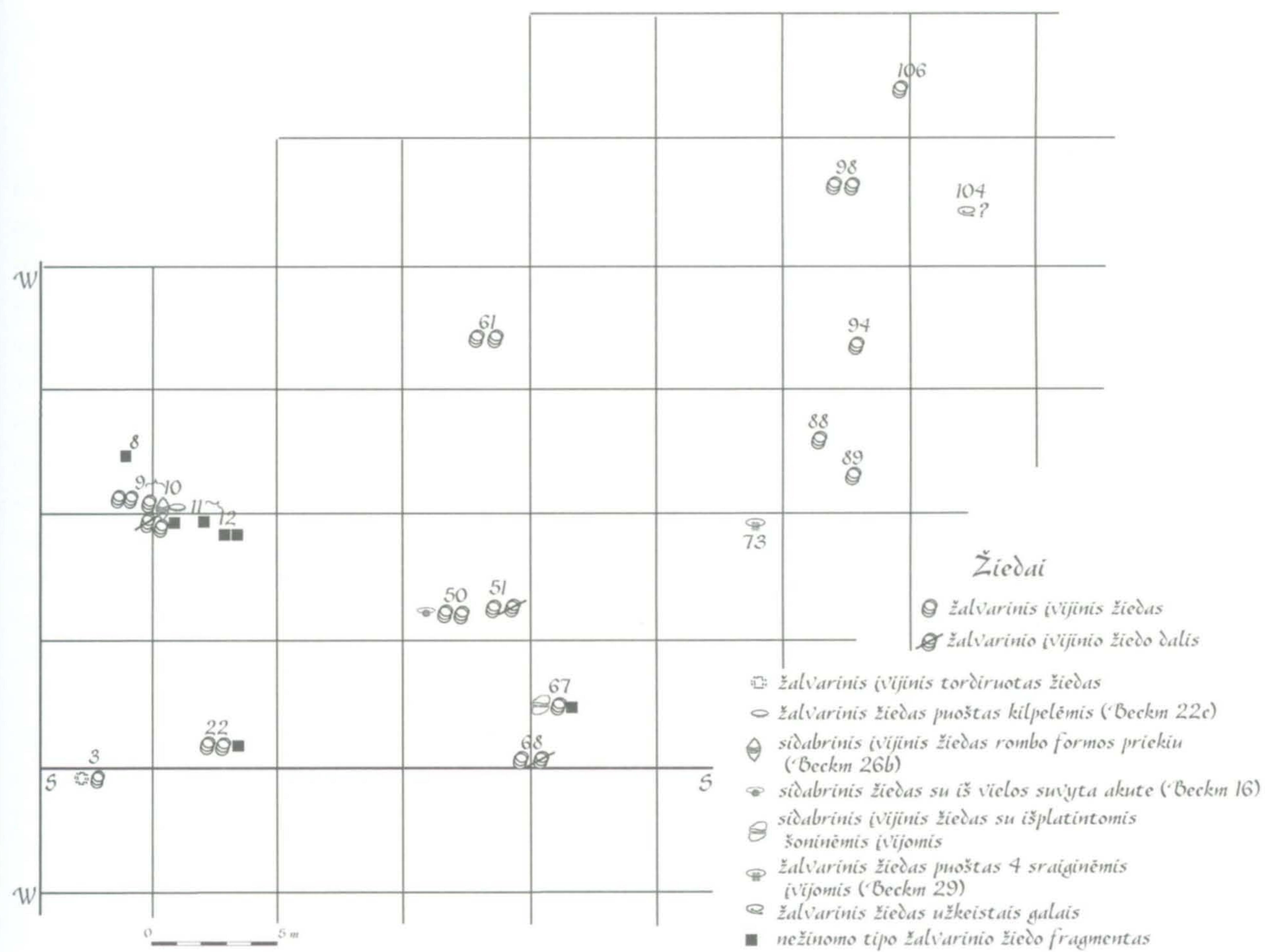
nologiškai skiriasi nuo rytinės (iš tiesų – šiaurės rytų) – pastarojoje mirusieji laidoti su papuošalais, priskirtiniais Tischlerio D periodui: lankine sege žvaigždine kojele, lankine ilgakoje sege su lieta užkaba, lankine sege trapeciškai platėjančia kojele (Bezzenger, 1892, p. 167–168). Pagal A. Bezzengerį, Šernų kapinyno kapai priklauso pereinamajam laikotarpiui iš C į D periodą. Deja, vidurinė kapinyno dalis, galėjusi būti tarpinė tarp ankstyvosios ir vėlyvosios kapų grupių, buvo gerokai apardyta bulviarūsių. Šernų kapinyne nerassta nei kūginių antkaklių, nei laiptelinių segių, tačiau

tarp romėniškų monetų būta Lietuvoje randamų ankstyviausių ir vėlyviausių (Rühl, 1892, p. 169–170; Bolin, 1926, p. 231). Radimvietėje 108 (F. 108) buvo rasta perdurta Nerono laikais (54–68 m.) kaldinta moneta (4 pav.). Daugiau įkapių nebuvo. Prie F. 108 būta dar dviejų kapų-radimviečių su monetomis – F. 50 ir F. 67. Šiuose kapuose rasta III a. monetų: kape F. 50 – moneta, kaldinta Adriano (117–138 m.), ir moneta, kaldinta Aleksandro Severo (222–235 m.) laikais, kape F. 67 – monetų, kaldintų 238–253 m. (nuo Gordiano III iki Treboniano Galo laikų). Taigi kapo

F. 108 aplinka verčia manyti, kad Nerono laikų moneta į mirusiojo kapą galėjo būti įdėta praėjus daugiau nei 200 metų nuo jos nukaldinimo (Bezzenberger, 1892, 160; IX: 9, 11; XVI pav.). Mergaitės kape F. 10, priklausančiamė vakariausiam Šernų kapinyno pakraščiui, buvo rasta literatūroje dažnai minima žalvariu puošta kepurėlė. Šio kapo kai kurie papuošalai labai panašūs į kapą F. 50 ir F. 67, tik lankinė lenkta kojele ir žieduotoji segės yra šiek tiek grakštėsnės formos (Bezzenberger, 1892, p. 147–150, 155–157; Taf. VII: 1–27, 29, VIII: 1, 2, 12, 13, IX: 1, 5–7, X: 1, XIII, XIV, XV: 7). Kape F. 10 rasta ir nenustatyta romėniška moneta, perverta pakabinamu žiedeliu. Prie kapo F. 10 buvusioje radimvietėje 9 šalia puodelio gulėjo romėniška moneta, kaldinta graikiškose provincijose. Kapo F. 10 apskritinių rozetinių smeigtukų galvutės su stambiu ryškiai profiliuotu tutuliu atspindi antrajį apskritinių segių ir smeigtukų galvučių formos raidos etapą. Ypatingas šio tarpsnio papuošalų elementas yra geležiniai varpelio formos kabučiai ir įvairesnių tipų žiedai, pavyzdžiui, kape F. 10 rastas įvjinis sidabrinis žiedas paplatinta rombo formos priekine dalimi (Beckmann, 26b forma) ar žiedas, papuoštas pintinėmis kilpelėmis (Beckmann, 22b forma) (Beckmann, 1969, p. 39, 41; Taf. 1). A. Bezzenbergerio pateiktame Šernų radimviečių išsidėstymo plane pažymėjus rastų dirbinių tipus, išryškėjo tam tikri dėsningumai. Vakarų ir pietvakarių kapų grupėje yra susitelkę metalu puoštų galvos dangalų ar kitokių drabužių liekanų, lankinių segių lenkta kojele, antkaklių vieša apvyniotais galais, varpelio formos geležinių kabučių (4 pav.), žalvario apkalėliais puoštų diržų liekanų, žirgo kaukolės ar dantų aukojimų žymiu, papuošalų, puoštų stiklo akutėmis, įvairesnių tipų sidabrinį ir žalvarinių žiedų (5 pav.). Šioje erdvėje buvo rastos visos romėniškosios monetos. Tai-gi A. Bezzenbergerio pagal segių formą išskirtas dvi kapinyno naudojimo fazes patvirtina ir kiti duomenys. Romėniškos monetos, rastos Šernuose, at-

spindi vėlyviausius monetų dėjimo į kapus tradicijos etapus, siekiančius III a. vidurį arba C2 ir C3 periodų sandūrą. Čia rastos Antoninų monetos (F. 12, 14, 110) į kapus greičiausiai pateko su vėliau kaldintomis III a. monetomis (apie romėniškų monetų naudojimo fazes žr. Michelbertas, 1986, p. 82–83). Lyginant Šernų medžiagą su Baitų kapinyno radiniais, reikia pabrėžti, kad Baituose ištirtų kapų centrinėje dalyje romėniškų monetų nerasta, o papuošalų tipai tarsi atspindi Šernuose rastujų ankstyvesniuosios grupės kapų radinių stilium. Ši Baitų kapinyno dalis galėjo susidaryti tuo pat metu, kaip apardyta vidurinė Šernų kapinyno juosta, esanti tarp pietvakarinių kapų su monetomis ir šiaurės rytų kapų su segėmis lieta užkaba bei žvaigždine kojele. Nesant monetų, Baituose ši kapinyno fazė gerai išskiriama papuošalų pagalba. Pavyzdžiui, tiek Šernų, tiek Baitų kapinyno rasta geležinių varpelio formos kabučių, kurie Dollkeim-Kovrovo kultūros kapinynuose yra III amžiaus (C1 ir C2 sandūros–C2 periodo) chrono-loginiai indikatoriai (Nowakowski, 1996, p. 20–22, Taf. 107). Žiedų tipų pasiskirstymo planas Šernų radimvietėse iš dalies iliustruoja A. Tautavičiaus teiginį apie tai, kad viduriniajame geležies amžiuje žiedai nebuvo madingi, o jų formos paprastos (Tautavičius, 1996, p. 256). Šernų kapinyno ŠR dalyje, kuri sietina su D periodu, rastieji žiedai beveik visi įvjiniai, o ankstyvesnėje PV kapų grupėje jų daugiau ir žymiai įvairesnių (5 pav.).

Duomenys apie Šernų radinių tipus, nustatytus pagal A. Bezzenbergerio pateiktas iliustracijas ir nuorodas į analogijas, nėra ypač preciziški. Kiekvienoje dirbinių grupėje esama daug vienetų, kurių tiksliai forma neaiški. Horizontaliosios stratigrafijos planai, kurie sudaryti pagal publikacijos duomenis, yra paruošti tikslėsių duomenų iš XX a. pirmosios pusės archeologų, dirbusių „Prussia“ muziejuje Karaliaučiuje, užrašų ar po ilgo laiko atsiraodusiu karo metu išsklaidytų Šernų radinių originalų galimoms „implantacijoms“.

5 pav. Ivaicių tipų žiedų pasiskirstymas Šernų kapyno radimvietėse (parengta pagal A. Bezzenbergerio straipsnio duomenis).

SCHEREN ARCHEOLOGINIŲ DUOMENŲ ARCHYVAS BERLYNE IR A. BEZZENBERGERIO KASINĖJIMŲ UŽRAŠAI

Straipsnio autorė Berlyno prieistorės ir ankstyvosios istorijos muziejuje susipažino su archyvinų aktų, kurie priskiriami buv. Schernen (Šernų vietovei), Memel (Klaipėdos) apskrityje, reprodukcijomis bei gavo jų kopijas. Tai buvusio Prussia muziejaus archyvo (*Archiv der vor- und frühgeschichtlichen Sammlung des Prussia-Museums Königsberg i. Ostpr.*, signatūra IXd 8) palikimas. Visi duomenys, kuriuos šis muziejus priskyrė Šernų dokumentams, yra sujungti į vieną aktų grupę,

kurios signatūra yra PM-A 887/1. Jai priskirti lapai su šiais numeriais –176, 176a, 177, 178a1–178a37, 179–185. Žymi jų dalis priklauso iš milimetrinio popieriaus lapų surištam archeologinių kasinėjimų metu darytų brėžinių ir lauko užrašų sąsiuviniui. Daugelyje lapų – užrašai abiejose pusėse. Išigilinus į šiuos rankraščius paaiškėjo, kad Schernen aktų grupei taip pat priskirti ir užrašai apie kitus Klaipėdos bei Šilutės apylinkėse A. Bezzenbergerio tyrinėtus archeologijos paminklus. Pastabos apie kasinėjimus užrašytos A. Bezzenbergerio ranka, tačiau čia rašysena skiriiasi nuo tos, kurią matome L. Tamulyno publikuotose laiškų kopijoje (Tamulynas, 1999, ryc. 1–6). Rašysenos skirtumas atsiradės dėl to, kad minėti laiškai rašyti

mūsų dienoms įprastu lotynišku šriftu, o lauko užrašai – gotiškaja versija. Lauko sąlygomis nepaisoma tos mandagiai tvarkingos rašysenos, kuri būdinga laiško etiketui, todėl kai kurios paskubomis kasinėjimų metu A. Bezzenbergerio užrašytos pastabos yra šiek tiek sunkiai išskaitomos. Užrašų turinys yra įvairialypis, kai kurie duomenys vėliau buvo paskelbti A. Bezzenbergerio straipsniuose, kai kurie atskleidžia mokslinės spaudos nepasiekusius duomenis. Pažymėtos datos leidžia pasekti A. Bezzenbergerio lankytų ir tirtų paminklų maršrutą. Paminėtina, kokie duomenys užfiksuoti iš kitų Klaipėdos krašto kapinynų.

Užrašai Aukštumalės pelkėje datuoti 1891 m. rugpjūčio 17 d. (pirmadienis). Čia nubraižytas pelkės sluoksnių pjūvis, vietovės profilis bei pastabos apie *Pilės kalns* (PM-A 887/1, lapai 178a2, 178a3). Kitame milimetrinio popieriaus lape randame įrašą „*Dienstag 18.VIII.91 & Mittwoch 19 Hermanlöhlen*“, liudijantį apie tai, kad A. Bezzenbergeris jau antradienį ir trečiadienį dirbo Armalėnuose prie Šilutės. Šio kapinyno ar pilkapyno tyrinėjimų aprašyme randame paminklo situacijos planą (ypač vertingos žinios!), akmenų konstrukcijų brėžinius bei užrašus, darytus kasinėjimų metu (PM-A 887/1, lapai 178a4, 178a5). Kitame brėžinių blankoto lape jau randame pirmąjį akmenų išsidėstymo plano Šernų kapinyne dalį (6 pav.). Čia įrašyta rugpjūčio 21 dienos (penktadienio) data. Taigi vienos savaitės A. Bezzenbergerio archeologinių darbų ritmas atspindi to laikotarpio tyrinėjimų apimtims būdingą tempą (Tamulynas, 1998a, p. 254). Toliau 13 lapų abi pusės ir vienas keturiolikto lapo puslapis yra užpildyti brėžiniais ir komentarais, fiksuojant kasinėjimų Šernų kapinyne medžiagą (PM-A 887/1, lapai 178a6-178a19). Datuotas tik pirmasis lapas, t.y. nurodyta tik pirmoji kasinėjimų data. Lape 178a19 baigiamas kasinėjimų Šernuose aprašymas ir kitose lapo pusėje pažymėtas bendro pobūdžio Šilutės apylinkių planas su nurodytais keliais į Jonaičius (*Jonaten*) ir Armalėnus, o lapo „antraš-

tė“ tokia: „*Weszeiten 29 Sept. & 30 Sept.*“ Tai turėtų būti tyrinėjimų Vėžaičiuose pradžios data, nes kitame lape fiksuojami Vėžaičių I–III kasimo juostą (matyt, ta pačia sistema, kaip Šernuose – žr. 1 pav.) daliniai planeliai ir greta įrašyta „*29.30.Sept. ½ Okt. 5 Arbeiter*“. Pastarasis įrašas turėtų reikšti, kad Vėžaičiuose darbuotasi iki spalio vidurio, padedant 5 darbininkams, tačiau kasinėjimai 1891 metais užfiksuoti tik dviejose puslapiuose (PM-A 887/1, lapai 178a19–178a20). Kitoje lapo 178a19 pusėje jau aprašomi kasinėjimų Vilkyčiuose (*Wilkieten*) duomenys. Tai sudaro vieną puslapį, datuotą 1891 m. spalio 3 diena, pamint 3 darbininkus. Spalio 7 d. A. Bezzenbergeris persikelia kasinėti Mižeikių pilkapių – apie tai liudija kiti trys puslapiai. Juose – pilkapiro ketvirčių, akmenų vainikų planai ir aprašymai (PM-A 887/1, lapai 178a21–178a22). 1891 m. spalio 14 d. profesorius iš Karaliaučiaus su 6 darbininkais dirba Šernų miško 132 kvartale, tyrinėdamas vadina muosius Šernų pylimus, nubraižo ir aprašo jų formą (PM-A 887/1, lapai 178a22–178a23). Toli mesniuose *Schernen* bylai priskirtuose kasinėjimų blankoto lapuose randami jau 1892 metų kasinėjimų vakarinėje Rytprūsių dalyje, *Wermten* ir *Pr Eylau* pilkapiuose, duomenys (PM-A 887/1, lapai 178a24–178a26). Tolesniuose lapuose vėl fiksuoja kasinėjimų Vėžaičių kapinyne duomenis: kapyno situacijos planą, keleto kapų planus. Situacijos plane įrašytos pastabos (vėlesnės?) apie 1893 metų kasinėjimų lokalizaciją (PM-A 887/1, lapai 178a27–178a32). Lapų 178a29–178a31,33 antrosiose pusėse kasinėjimų Malinowken, buv. Lyck'o apskrityje (dab. Lenkija), brėžiniai ir užrašai, iš kurių pirmasis datuotas 1892 m. spalio 17 d. Toliau randame žalvario amžiaus pilkapiro *Georgenhöhe*, buv. *Fischhausen*/Žuvininkų apskr., akmenų konstrukcijos planus, nedidelę pastabą apie radinius *Fritzener Forst* pilkapyje. Kasinėjimai *Georgenhöhe* vyko 1893 m. birželio 20 d., dirbant 6 vyrams (PM-A 887/1, lapai 178a33–178a34). Kitame puslapyje vėl apie Vėžaičius – čia gana schematiškai nubraižytas

Tai turėta, nes
no juos-
nuose –
išrašyta
s išrašas
iki spa-
au kasi-
iejuose
(178a20).
kasinėj-
i sudaro
ena, pa-
zzenber-
o – apie
lio ket-
ai (PM-
lio 14 d.
kais dir-
vadina-
rašo jū
(3). Toli-
sinėjimų
kasinė-
en ir *Pr*
/1, lapai
fiksuoją
kapiny-
ituacijos
893 me-
1, lapai
introsio-
ck'o ap-
, iš kurių
liau ran-
öhe, buv.
onstruk-
ius *Frit-*
genhöhe
ms (PM-
apyje vėl
oraižytas

6 pav. Pirmasis Šernų kapinyno akmenų vainikų planas, sudarytas A. Bezzenbergerio kasinėjimų, prasidėjusių 1891 m. rugpjūčio 21 d., metu. Pagal šį brėžinį 1 paveiksle yra pažymėta linijos a–b vieta (1 pav.). Archyvinis dokumentas saugomas Berlyno priešistorės ir ankstyvosios istorijos muziejuje (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a6).

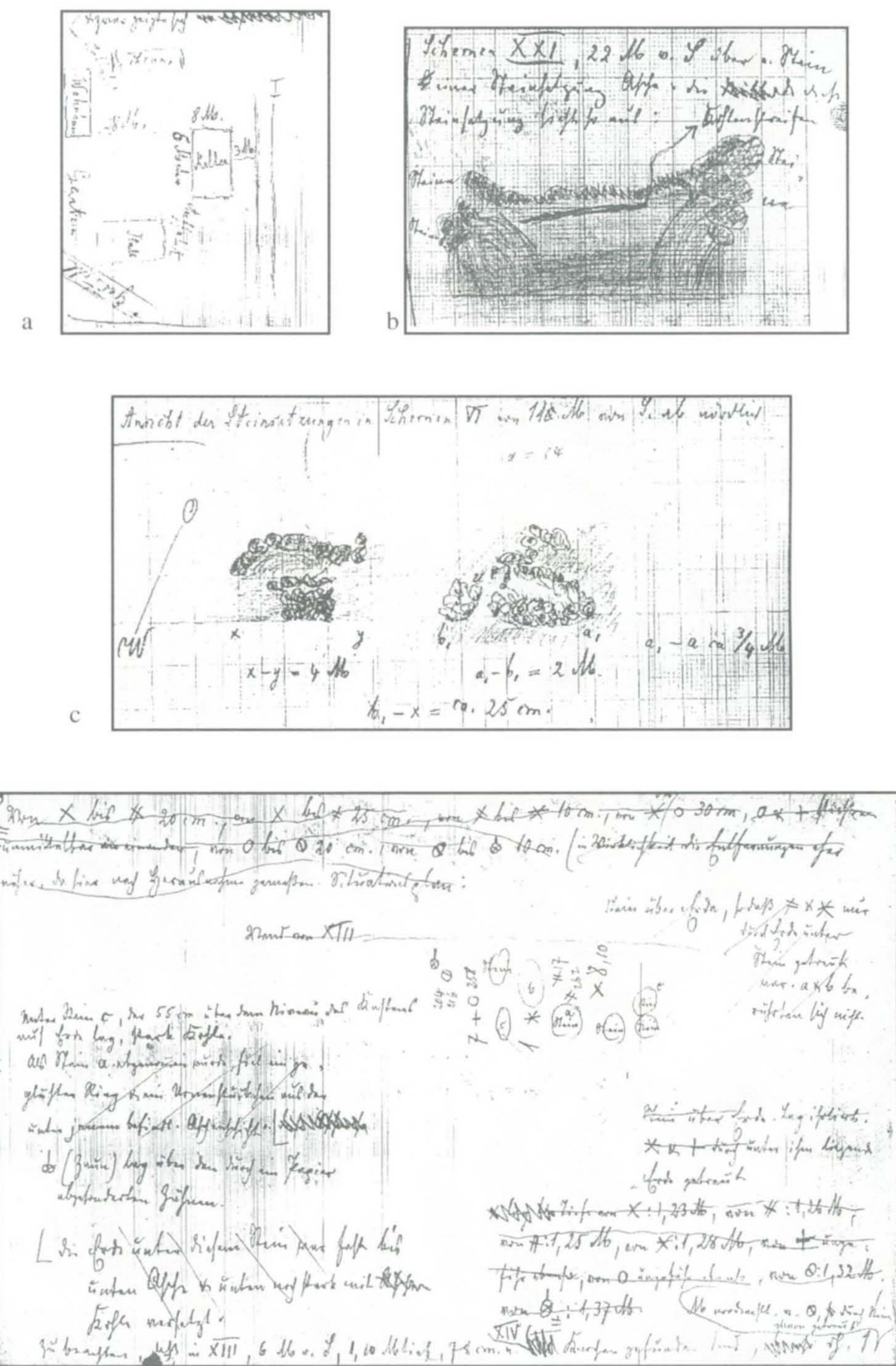
1891 metų radimviečių planas, dar kitas – su *Gr: Steegen* pilkapio akmenų planu (1896 m.), o trečias puslapis – akmenų konstrukcijų Baitų kapinyne planas ir data „28.IX.96“ (PM-A 887/1, lapai 178a35–178a37). Pastarasis brėžinys yra paskutinis A. Bezzenbergerio kasinėjimų užrašų lapas, kuris saugomas *Schernen* aktų grupėje. Aptarti dokumentai yra nejkainojamas papildomas šaltinis A. Bezzenbergerio kaip archeologo veiklos istorijai, kuri visapusiškai aptarta L. Tamulyno darbuose (Tamulynas, 1998a; 1999) bei nepaskelbtu paminėklu medžiagos pažinimui.

Kitą *Schernen* bylos dalį sudaro pavieniai dokumentai, priklausę Prūsijos senovės draugijos ir muziejaus archyvui. Tarp jų – 1882 11 20 asmens iš Olštyno laiškas profesoriui Wittichui; užrašai iš O. Tischlerio archyvo apie Šernų (rašyta *Szernen*) kapyno archeologinį žvalgymą 1881 m., kur minimas A. Bezzenbergeris, Šernų dvarininkas Schulzas ir Lébartų dvarininkas Scheu bei kortelė ta pačia (O. Tischlerio?) rašysena apie Žardės piliaukalnį (*Szerde Schanzen*) (PM-A 887/1, lapai 176a–178). Šernų archyvinio rinkinio pabaigoje yra Šernų žalvarinės statulėlės lobio ir kapyno kartotekos duomenys, kurie buvo papildomi nuorodomis į E. Hollacko atlasą ir į naujesnes publicacijas ar net laikraščių publikacijų (1941 m.) apie Šernų kepurėlę iškarpomis (PM-A 887/1, lapai 179–185). Tarp šių dokumentų įdomiausias yra žalvarinės skulptūrėlės radimo aplinkybių netoli Šernų karčemos aprašymas su radimvietės situacijos schema (lapas 182).

A. BEZZENBERGERIO KASINĖJIMU ŠERNŲ KAPINYNE 1891 M. BRĖŽINIAI IR UŽRAŠAI

Pirmą kartą į rankas paėmus lauko aprašymus, A. Bezzenbergerio darytus kasinėjimų metu (PM-A 887/1, lapai 178a6–178a19), tenka šiek tiek sutrikti: akivaizdu, kad brėžiniuose užfiksuoti akmenų vainikai buvo tiksliai perkelti į publikacijoje paskelbtą pla-

ną *Taf. VI* (Bezzenberger, 1892), tačiau rankraščiuose neminimi jokie radimviečių numeriai. Kitų planelių su atskiru akmenų vainikų ar radinių išsidėstymu buvo nupiešta ne tiek daug, o juo perspektyvinis vaizdavimo būdas nelabai leidžia identifikuoti radimo vietą. A. Bezzenbergerio kasinėjimų sistema ėmė aiškėti įsigilinus į rankraštinį tekstą. Paliginus pirmajį dienoraščių akmenų planą (6 pav.) su *Taf. VI* (1 pav.) matyti, kad pirmajame užfiksuotos akmenų konstrukcijos į Š nuo pietinės atskaitos linijos S ir 4–5 metrai į rytus nuo straipsnio plane pažymėtos vakarinės atskaitos linijos W. Kasinėjimų metu kaip atskaitos ašis nuo vakarų pusės buvo pasižymėta archyvo lape 178a6 nubrėžta linija a–b (6 pav.). Netoli a galо įrašyta pastaba, jog pastaroji linija nutolusi apytikriai 30 m atstumu į rytus nuo buvusios Peteriškių/Peterischken sodybietės gyvenamojo namo, o kitame lape nupiešta visų pastatų, kurių nė vienas nebuvo išlikęs, schema (7 pav. a) (apie Šernų aplinkos situaciją Bezzenberger, 1892, p. 141–142). Kasinėjimų brėžinyje palei pietinę liniją S yra romėniški skaičiai I–XI, žymintys 1 m pločio juostas, kurios driekiasi Š–P kryptimi. Kituose brėžiniuose romėniška juostų numeracija buvo tesiama ir galiausiai baigiamā numeriu XXXVIII. Šias juostas nubrėžus *Taf. VI* plane paaiškėjo, kad į paskutiniosios juostos réži patenka toliausiai į R 38 metrų atstumu nuo linijos a–b nutolę akmenų vainikai (1 pav.). Kasinėjimų metu pastebėtų sluoksnių ar radinių lokalizacija aprašoma pagal jų nuotoli nuo linijos S į šiaurę ar į pietus. Kaip pavyzdži galima pateikti XVII juosteje pastebėtų sluoksnių aprašymą: „Šernuose XVII, 22–25 metrai nuo S [linijos] sulig pirmuoju kastuvo sluoksniu apie 10 cm storio ryškus pelenų sluoksnis (čia pat dar ir angliukai), žemiau maišytas smėlis; čia pat [toje pačioje XVII juostoje] 20–21 m nuo S tiesiai po velėna dar storesnis pelenų sluoksnis virš akmenų; čia pat [XVII] 14–15 m nuo S apie 7 cm ryškus pelenų sluoksnis virš akmenų, kurie guli ant pilko smėlio. Nuo 9 iki 13 m nuo S [...] po velėna peleningas sluoksnis apie 8 cm

7 pav. Fragmentai iš A. Bezzengerio Šernų kapinyno kasinėjimų lauko užrašų: a – buvusios Peteriškių (*Peterischken*) sodybos pastatų planas (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a7); b – sluoksnių pjūvis greta akmenų vainiko, atidengto juostoje XXI, maždaug kapo F. 79 aplinkoje (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a16); c – akmenų vainiko iš juostos VI, spėjama, buvusio tarp F. 29 ir F. 30, piešinys (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a9); d – radimvietės F. 50 radinių planas su pastabomis (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a12).

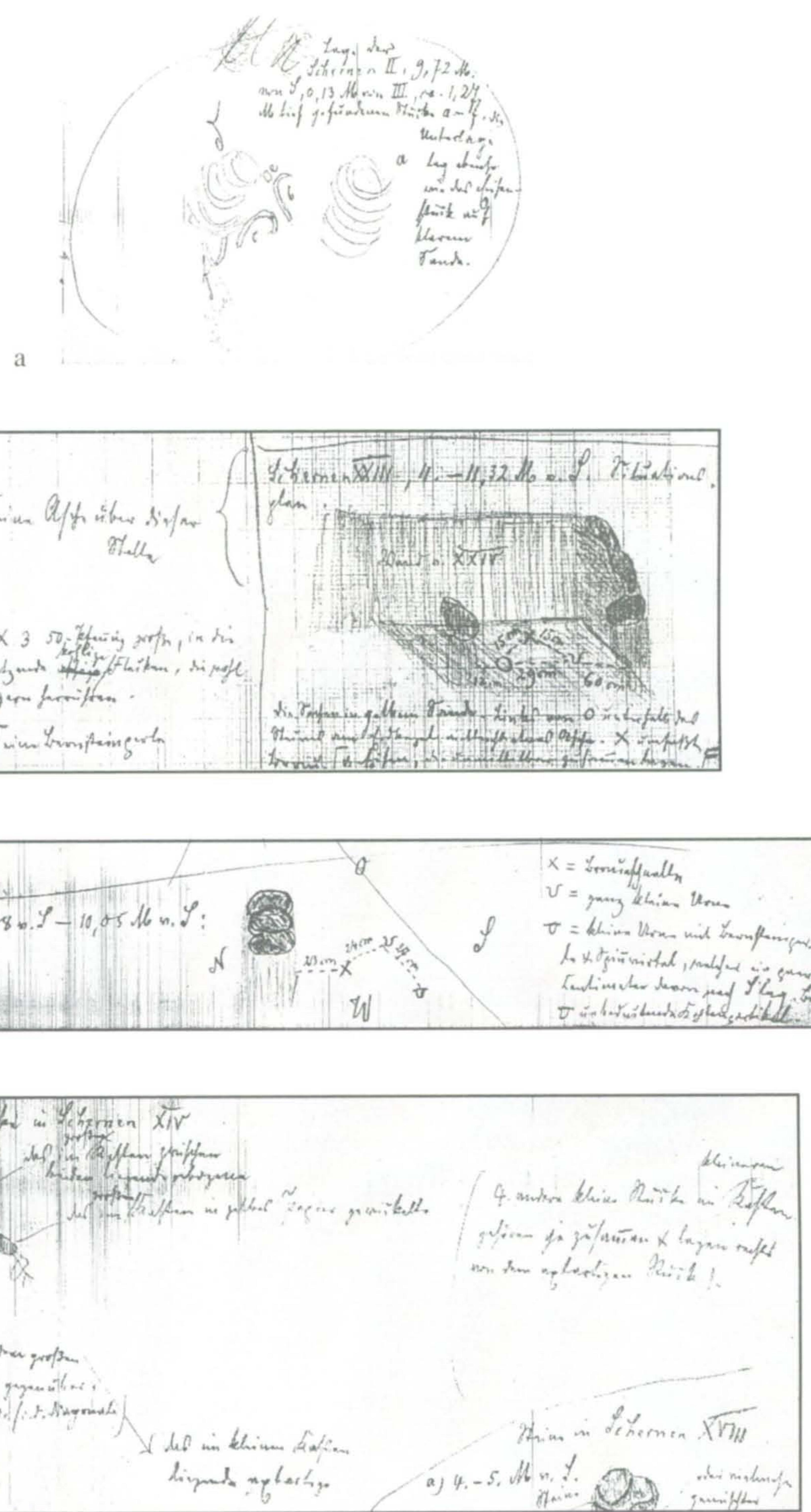
aukščio; prie XVIII [juostos] krašto ir toliau bei virš XVI [juostos] suli 12 m atstumu nuo S ryškūs pelenai ir degėsiai; čia pat [XVII] 4 m nuo S / 5 m nuo S prie XVI pakraščio 7 cm storio pelenų sluoksnis, kuris tėsiasi šiaurėn (1 kastuvo gylyje nuo žemės paviršiaus), čia žemiau tridalis daiktas; čia pat [XVII] 2,75–3 m nuo S taip pat nuo akmens (greta jo) 9 cm aukščio pelenų sluoksnis su angliukais² (PM-A 887/1, lapas 178a12)². Pastarasis radinys iš trijų dalių, sprendžiant pagal apytikres koordinates, galėjo būti kapo F. 67 žalvarinių grandinelių junginys su kabučiais (Bezzenberger, 1892, Taf. XVI rechts).

Tokio pobūdžio sluoksnio apibūdinimai yra daugiau ar mažiau aprašyti visose juostose. Tik mažą dalį šių duomenų A. Bezzenbergeris panaudoję savo straipsnyje, pateikdamas juos kaip pavyzdžius, kad peleningi ir anglingi sluoksneliai užfiksoti įvairiuose gyliuose. Straipsnyje apytikrė dėmių vieta nurodoma nuo W ir S ašių, todėl XVII juostos aprašymo nuotrupos atpažistamos pagal koordinatę „23 m nuo W linijos“ (Bezzenberger, 1892, p. 144–145). Peleningas ir degėsingas vietas A. Bezzenbergeris pamégino užfiksoti ir grafiškai: juostų V, VI, VII, VIII pjūvių brėžiniuose, kur matomas padrikas tamšių juosvų sluoksnelių pasiskirstymas įvairiuose gyliuose (lapai 178a7–178a8). Pastarieji brėžiniai liudija, kad buvo kasama 1 m pločio juostomis išilgai Š–P krypčiai, todėl tyrinėtojui buvo sunkiau pastebėti horizontaliuosius sluoksninių pokyčius, o apie kapų duobių dėmes jis iš viso neužsimena. Viename brėžinyje, kuris vaizduoja pjūvį prie akmenų vainiko juostoje XXI, maždaug kapo F. 79 aplinkoje, galima ižvelgti kapo duobės profilio dalį (lapas 178a16)

(7 pav. b). Kitas pavyzdys, kaip A. Bezzenbergeris užfiksavo keletą akmenų konstrukcijų, yra iš šono, tarsi fotografuojant, nupieštas vainikas iš juostos VI, spėjama, tarp F. 29 ir F. 30 (lapas 178a9) (7 pav. c).

Atskirų radimviečių planų A. Bezzenbergeris nubraižė nedaug, o tuose planeliuose dažniausiai buvo užfiksuojami ne visi radiniai, o tik tuo metu atsidengę. Kyla klausimas, kur buvo fiksuoamos visų radinių koordinatės? Atsakymą galima rasti I juostos sluoksnį aprašyme, kuriame minimas radinių etiketavimas (lapas 178a6). Kai kur prie radinių pažymėti skaičiai ar raidės, kuriems paaiškinimo nėra. Šie žymenys, matyt, turėjo atitikmenis kitoje kasinėjimų dokumentacijoje (radimvietės F. 50 dalies radinių planas 7 pav. d). Radinių išsidėstymas kartais vaizduojamas tarsi kiek iš šono, kaip radimviečių F. 72, 73 brėžiniuose (lapas 178a16) (8 pav. b, c). Įkapių vieta dažniausiai parodyta simboliais, nors bandyta piešti kai kurių radinių padėti *in situ* didesniu masteliu. Kažkodėl A. Bezzenbergeris panūdo nupiešti radimvietės F. 11 beržo tošies dėžutės turinio – įvijinių ir juostinių apyrankių bei jų fragmentų išsidėstymo planą (lapas 178a7) (8 pav. a). Kitas piešinys vaizduoja geležinius radinius, priemončius greta sudėtus antskydį ir dalgelį. Greta parašyta, kad radinių grupė buvo rasta XIV juoste (lapas 178a14) (8 pav. d). Iją patenka radimvietė 61, kurioje buvo rastas antskydis, tik, pagal A. Bezzenbergerio publikacijos duomenis, toliau nuo dalgelio (3 pav.). Šis archyvinis piešinys liudija, kad ne visi duomenys apie Šernų radinius lauko sąlygomis galėjo būti vienodai tiksliai ir lygiagrečiai fiksoti brėžiniuose ir išimtų daiktų

² Autorės vertimas iš A. Bezzenbergerio originalaus įrašo: *In Schernen XVII, 22–25 M inst v. S bei dem 1. Spatenschicht ca 10 cm starke Aschenschicht (darin noch Kohlen), darunter gemischter Sand. Daselbst 20.-21.M v. S gleich unter dem Grassarbe noch dicker Aschenschicht über Steine. Daselbst 14.-15.M v. S ca 7 cm starke Aschenschicht über Steinen, welche auf grauem Sand liegen. Von 9.-13.M v. S [...] unter den Grassarbe aschiger Schicht, ca 8 cm lag. Um Rande v. XVIII ferner, & über XVI bei 12.v.S starke Asche & Kohle. Daselbst 4 M n. S / 5 M n. S um Rande v. XVI 7 cm dicke Aschenschicht, welche bis nach N zu fortsetzt (1 Spatenstief unter Oberfläche), da unter 3. Teil Stück daselbst 2,75 M v. S – 3 M v. S sowie v. Stein (dicht dabei) 9 cm hohe Aschenschicht mit Kohle.*

8 pav. Fragmentai iš A. Bezzengerio Šernų kapinyno kasinėjimų lauko užrašų: a – radimvietėje F. 11 beržo tošies dėžutėje rastų apyrankių piešinys (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a7); b – radimvietės F. 72 radinių planas su pastabomis (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a16); c – radimvietės F. 73 radinių planas su pastabomis (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a16); d – spėjama, radimvietėje F. 61? atidengto geležinio antskydžio ir greta kitų radinių piešinys (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a14).

etiketėse. A. Bezzenbergerio kasinėjimų užrašuose radinių schemas, užfiksotas pagal koordinates, galima sieti su šiomis radimvietėmis: F. 11, 38, 50, 61?, 72, 73, 76, 88, 92. Rengdamas Šernų medžiagą spaudai, A. Bezzenbergeris pagal kitus lauko užrašus (greičiausiai etiketes) pažymėjo radimvietes lauke nubraižytame akmenų konstrukcijų plane. Šio darbo juodraštinės pastabos matyti lape 178a17, kuriame virš juostų XXXVI–XXXVII akmenų pažymėti skaičiai 104, 100, 101.

2006 metų lapkričio 7 dieną šių eilučių autorė ir jos kolegė Agnė Čivilytė aplankė Šernų kapinyno vietą, kuri miškingame reljefe vizualiai neišskiria, tačiau ji randama pagal keliuko į Gedminus ir miško kvartalu proskynę sankirtas. Jau A. Bezzenbergerio laikais Peteriškių sodybos pastatų né vieno nebuvo, o jos schema buvo aprašyta pagal pasakojimus paskutinio ūkio savininko našlės, kuri krūmokšniuose sunkiai rado net ir rūsio vietą. Šiandien vietovėje pastebimas skirtumas, kad buvusio 161 (dabartinio 20) miško kvartalo pusėje medžiai yra augalotesni ir senesni nei 160-ame³. I tai atkreiptinas dėmesys dėl A. Bezzenbergerio paminėto fakto, kad Peteriškių sodybvietės aplinka buvo apsodinta jaunu mišku.

APIBENDRINIMAS

Šernų kapinyno 1891 metų kasinėjimų medžiaga, kurią 1892 m. paskelbė A. Bezzenbergeris, išlieka svarbi vėlyvojo romeniškojo ir ankstyvojo tautų kraustymosi laikų tyrinėtojams. Nepaisant to, kad XIX a. pabaigos archeologinių tyrinėjimų metodai (ar jų nebuvinis) dažnai pragaištingai sunaikindavo paminklų sluoksnius, menkai fiksuoja jų stratigrafiją, A. Bezzenbergerio straipsnyje daug naudingų ir savaip jo susistemintų duomenų, kuriuos galima ir šiandien naudoti kaip kapi-

nyno medžiagos pažinimo šaltinį. Duomenų patikimumo laipsnis neturėtų būti labai žemas – Šernų kapinyno medžiaga išspausdinta netrukus po kasinėjimų, kai tyrinėtojas dar nepamiršęs užrašų vedimo ir radinių fiksacijos koordinacių sistemos lauko sąlygomis.

Šernų kapinyno radimviečių koordinacių perkėlimas į rekonstrukcinius brėžinius pagal A. Bezzenbergerio straipsnyje pateiktą aprašymą padeda susidaryti čia rastų radinių visumos vaizdą ir tarpusavio santykį. Pirmiausia, toks metodas padėjo išskirti kapų kompleksus iš kitų radimviečių (A. Bezzenbergerio terminu *Fundstelle*), atskirti žmonių kapus ir arklių ar jų kūno dalijų aukas. Radinių tipų paplitimo planai, sudaryti ant A. Bezzenbergerio publikuoto radimviečių brėžinio pagrindo, leido patikslinti kapinyno kapų grupių chronologiją, būdingus tam tikram chronologiniam tarpsniui kapų radinius, kurie jau daugiau kaip šimtmetį yra cituojami įvairiuose archeologijos darbuose, tačiau dažniausiai atsietai nuo viso kapinyno medžiagos konteksto. Šio straipsnio autorė yra patikrinusi, kad panašiu metodu galima rekonstruoti A. Bezzenbergerio publikacijos apie kasinėjimus Barzdūnų kapinyne duomenis.

Berlyno prieistorės ir ankstyvosios istorijos muziejuje saugoma *Schernen* vietovardžiu pavadintų dokumentų grupė ir Jame išlikę kapinyno kasinėjimų lauko užrašai iš pirmo žvilgsnio, rodos, sumažina rekonstrukcijų pagal A. Bezzenbergerio publikaciją naudą. Vis dėlto būtent išankstinis Šernų medžiagos pažinimas leidžia greičiau perprasti lauko brėžinių ir užrašų sistemą. Archyviniai duomenys atskleidžia ne tik Šernų ir kitų archeologijos objektų 1891–1893 m. tyrinėjimų eigą, apimtis, bet ir leidžia išsiaiškinti A. Bezzenbergerio kasinėjimų metodus bei plotų numeravimo sistemą. Šernų ir Vėžaičių kapinynų planai liudija, kad tyrimų plotas buvo sisteminamas 1 m² masteliu,

³ Už atkreipiamą dėmesį į miško kvartalu medžių amžiaus skirtumus autorė dėkinga dr. A. Čivilytei.

kasamas romėniškais skaičiais numeruotomis juostomis. A. Bezzenbergeris savo kasinėjimų metodikos, matyt, mokė ir E. Scheu – Šilutės dvaro rinkiniuose saugotą Stragnų kapinyno radinių metrikos (Banytė-Rowell, 1998, p. 29; Banytė-Rowell, 2004, priedas) akivaizdžiai nurodytos ne pagal kapų kompleksus, bet pagal radinio vietą romėniškai numeruotos juostos tam tikrame 1 m^2 (?) dydžio kvadrate.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SARAŠAS

Banytė-Rowell R., 1998 – Pozostałości zbiorów archeologicznych dawnych muzeów kraju Klajpedzkiego // Archeologia ziem Pruskich. Nieznanie zbiory i materiały archiwalne. Ostróda – 15–17 X 1998. Olsztyn, 1999, p. 27–39.

Banytė R., 1999 – Dviejų Baitų kapinyno kapų chronologijos klausimu // Archaeologia Lituanica. Vilnius, 1999. T. 2, p. 63–71.

Banytė Rovell R., 2001 – Vakarų Lietuvos kapinynų su akmenų vainikais kultūrinė sritis III a.–V a. pradžioje (nepublikuota daktaro disertacija). Vilnius, 2001.

Banytė-Rowell R., 2004 – Diržų ir kamanų metalinės detalės iš Stragnų kapinyno // Archaeologia Lituanica. Vilnius, 2004. T. 5, p. 27–44.

Banytė-Rowell R., 2005 – Baitų kapinynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2003 metais. Vilnius, 2005, p. 109–112.

Banytė-Rowell R., 2007 – A Roman Iron Age Warrior from Western Lithuanian cemetery Baitai Grave 23 // Archaeologija Baltica. T. 8: Weapons, Weaponry and Man (in memoriam of Vytautas Kazakevičius). Klaipėda, 2007, p. 183–194.

Beckmann C., 1969 – Metallfingerringe der römischen Kaiserzeit im freien Germanien // Saalburg Jahrbuch. 1969. Bd. XXVI, p. 5–100.

Bezzenberger A., 1892 – Lituische Gräberfelder: I. Das Gräberfeld bei Schernen (Kreis Memel) // Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft

Prussia. Königsberg, 1892. H. 17, p. 141–168, Taf. VI–XVI.

Bezzenberger A., 1900 – Gräberfeld bei Baiten, Kr. Memel // Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia. Königsberg, 1900. H. 21, p. 133–135; Taf. XVI:3.

Bolin S., 1926 – Die Funde römischer und byzantinischer Münzen in Ostpreußen // Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia. Königsberg, 1926. H. 26, p. 203–239.

Civilytė A., 2007 – Archeologija tarp legendos ir tikrovės – grįžtant prie Šernų statulėlės (Klaipėdos raj.) problemos // Lietuvos archeologija. Vilnius, 2007. T. 31. p. 91–108.

Hollack E., 1908 – Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreußen. Glogau-Berlin, 1908.

Michelbertas M., 1986 – Senasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1986.

Nowakowski W., 1996 – Das Samland in der römischen Kaiserzeit und seine Verbindungen mit dem römischen Reich und der barbarischen Welt. Marburg-Warszawa, 1996.

Rühl F., 1892 – Die Münzen des Scherner Gräberfeldes // Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia, Königsberg, 1892. H. 17, p. 169–170.

SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1s – Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Museum für Vor- und Frühgeschichte, Archiv (SMB-PK/MVF), Akten des Prussia-Museums Königsberg i.Pr. und des Ostpreußischen Landesamt für Vorgeschichte (PM IXd 8), Prussia-Archiv, Signatur PM-A 887/1, Ortsakte Schernen, Kreis Memel.

Tamulynas L., 1998a – A. Bezzenbergerio archeologiniai tyrinėjimai Klaipėdos krašte // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1998. T. 15, p. 247–285.

Tamulynas L., 1998b – Šilutės dvarininkų Hugo ir Ericho Scheu'jų indėlis į Klaipėdos krašto proistorės ir archeologinius tyrinėjimus // Kultūros paminklai. Vilnius, 1998. T. 5, p. 36–45.

Tamulynas L., 1999 – Ekspedycje archeolo-

giczne Adalberta Bezzenbergera w okręgu kłajpedzkim (d. Kreis Memel) w świetle jego listów do Hugo Scheu'a // Archeologia ziem Pruskich. Nieznanie zbiory i materiały archiwalne. Ostróda 15–17 X 1998. Olsztyn, p. 383–392.

Tautavičius A., 1996 – Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.). Vilnius, 1996.

Vileišis V., 1935 – Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje. Kaunas, 1935.

SANTRUMPOS

Beckmann (5 pav. sutrumpinta Beckm) = žiedų tipai pagal C. Beckmann (1969) tipologiją

F. = Fundstelle, liet. „radimvietė“, terminas naudotas A. Bezzenbergerio publikacijoje (1892)

SMB-PK/MVF = Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Museum für Vor- und Frühgeschichte, Archiv

Taf. VI=*Tafel VI*, lietuviškai „lentelė“ arba iliustracija, pateikiama spaudinio gale ar prieduose

ONCE AGAIN ABOUT ŠERNAI CEMETERY ON THE BASIS OF A. BEZZENBERGER'S PUBLICATION AND FIELD RECORDS

Rasa Banytė-Rowell

Summary

This article draws the reader's attention to A. Bezzenberger's well-known 1892 publication containing the results of excavations in Šernai (in Eastern Prussian archaeology known as *Schernen*) cemetery in 1891. There was only one sketch – a plan of stone-enclosures and the location of *Fundstellen* – was published (*Tafel VI*), which did not show an order of arrangement of finds in a single *Fundstelle*. A more or less exhaustive description of the content of every *Fundstelle* was given by A. Bezzenberger in the text, nevertheless these data included very little information about the stratigraphic surroundings of finds. A relatively large number of drawings of Šernai – finds and of references to the analogous types in the text of A. Bezzenberger's publication provided sources and opportunities for reconstructing find-sets.

The author of present article made a thorough analysis of Bezzenberger's text, seeking to include data from Šernai cemetery grave complexes to systematize finds from West Lithuanian ceme-

ries of the Late Roman Iron Age in chronological sequence in her dissertation (Banytė Rovell, 2001). Here we present graphical reconstructions of the layout of finds in Šernai *Fundstellen*, made on the basis of text data about coordinates and distances between finds as recorded in Bezzenberger's publication. The researcher of Šernai linked locations of single finds or groups of them with a two "coordinate" axis W (West) and S (Siid), which was shown on the plan of cemetery in *Tafel VI* (see Fig. 1). Using these references the present author reconstructed the plans of *Fundstellen* on a scale of 1:20. Here are represented two examples of such reconstructions – of *Fundstellen* 22,23 and 60,61 (Fig. 2, 3) and comments about some possible inaccuracies of data given by Bezzenberger. These reconstructed plans of layout of finds in *Fundstellen* allow us to distinguish the grave-sets out of other find-groups such as loose ones or those which were found on the cemetery's former surface level. On the basis of ground of the latter data plans have been drafted of the distribution of various groups

of *Fundstellen* and find-types (Banytė Rovell, 2001; Banytė-Rowell, 2007). Here two examples of plans (Fig. 4, 5) are presented along with a discussion of how much the distribution of finds in the cemetery area helps us determine the chronological phases of cemetery.

The remains of the archive of the former *Prussia-Museum* in Königsberg and the *Altertumsgesellschaft Prussia* kept know in *Museum für Vor- und Frühgeschichte* in Berlin contain a file of documents related to the localities of *Schernen*, former *Kreis Memel* (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1). The biggest part of these documents are the manuscripts of field records of A. Bezzenger's archaeological excavation in 1891–1893. Among them we can find sketches and notes from explorations in Šernai in 1891 (Fig. 6–8). The author of present article compares the data from the Šernai-publication of 1892 and field records, indicating differences in references about the distances related to axes used by Bezzenger during excavation and afterwards, when publishing the data from Šernai. Understanding the system of sequence of "trenches" allow us to link the archive data with particular *Fundstelle* known from publication of 1892. Bezzenger's system of trenches consisted of 1 m wide "strips" indicated by Roman numbers (see Fig. 1). These data from the archive provided important information about the system of archaeological excavation used by Bezzenger when investigating burial sites in the Lithuanian coastland (former *Memel* and *Heydekrug* districts).

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Plan of A. Bezzenger's 1891 excavations in Šernai Cemetery (Bezzenger 1891, Taf. VI) with strips marking the areas sketched in Bezzenger's excavation diary. These are marked here by the author of the current article with dotted lines and Roman numerals. Line a–b was marked as the first line at the beginning of research.

Fig. 2. Reconstruction of the layout of finds in *Fundstellen* 22 and 23 of Šernai cemetery on the basis of text data about coordinates and distances between finds recorded in the Bezzenger's publication (1892) (sketch made by R. Ranytė-Rowell).

Fig. 3. Reconstruction of the layout of finds in *Fundstellen* 60 and 61 of Šernai cemetery on the basis of text data about coordinates and distances between finds recorded in the Bezzenger's publication (1892) (sketch made by R. Banytė-Rowell).

Fig. 4. Distribution of the Roman coins and iron bell-shaped pendants in the *Fundstellen* of Šernai cemetery (prepared on the basis of data from A. Bezzenger's publication).

Fig. 5. Distribution of various types of rings in the *Fundstellen* of Šernai cemetery (based on data from A. Bezzenger's publication).

Fig. 6. The first plan of stone-enclosures in Šernai cemetery drawn during the excavations of A. Bezzenger which began on 21 August 1891. The line a–b was placed in Fig. 1 following data in this sketch (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a6).

Fig. 7. Fragments of field-records of A. Bezzenger made during the excavations in Šernai cemetery: a – plan of structures in the former Peterischken farmstead (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a7); b – layers near a stone-enclosure in the XXI strip, more or less in *Fundstelle* 79 (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a16); c – drawing of the stone circle from VI strip, supposedly located between the areas of *Fundstellen* 29 and 30 (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a9); d – plan of the finds in *Fundstelle* 50 with annotations next to it (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a12).

Fig. 8. Fragments of field-records of A. Bezzenger made during the excavations in Šernai cemetery: a – drawing of bracelets found in box made of birch bark in *Fundstelle* 11 (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a7); b – plan of the finds in *Fundstelle* 72

with annotations next to it (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a16); c – plan of the finds in *Fundstelle 73* with annotations next to it (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl.

178a16); d – drawing of a shield boss and other finds laid by it supposedly from the *Fundstelle 61?* (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a14).

Dr. Rasa Banytė-Rowell
Lietuvos istorijos institutas, Archeologijos skyrius
Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius
el. paštas: rrowell@takas.lt

Gauta 2007 04 19

XI
tingū
moksl
moksl
prieš
nys bu
ir teri
moksl
labiau
skirtir
gijų ir
ologij
tarpda
etnoa:

¹ T
jos mo